

כלכלה וחברה

מה זה פערים כלכליים-חברתיים? (מערך 202)

מבוא למורה

ב-30 השנים האחרונות הפערים הכלכליים במדינת ישראל הולכים וגדלים. הביטוי לכך בפועל הוא שחיקה גדולה של המעמד הבינוני וגידול ניכר באוכלוסייה הענייה. הגידול בפערים הכלכליים אינו גזירת גורל, הוא תוצאה של מדיניות. מדיניות, שמטרתה חיזוק בעלי ההכנסות הגבוהות, תוך פגיעה בבעלי ההכנסות הנמוכות.

מדיניות זו מוסברת באמצעי התקשורת תוך שימוש במושגים שאינם ברורים לרוב הציבור בארץ. הציבור מקבל את הרושם שהבעיה של השכבות החלשות היא תוצאה של מחסור בכישורים ובמוטיבציה. מעטים יודעים כי כאשר הוקמה מדינת ישראל היא הייתה מהמדינות שקיימו מדיניות רווחה מהמתקדמות בעולם. מעטים יודעים גם על מה שקורה במדינות בהן עדיין מתקיימת מדיניות רווחה (שבדיה ודנמרק למשל).

מתוך לקסיקון המדינה:

"קביעת הסדרים שתכליתם להבטיח את רווחת הפרט הינה התפתחות האופיינית לחברה המודרנית, בעיקר במאה ה-20... הצורך במיסודן של מערכות רווחה ממשלתיות התגבש במקביל למספר תופעות: צמיחתה של המדינה המודרנית, שנטלה על עצמה תפקידים שלא מילאה מדינה בעבר; גיבוש האמונה בזכויות האדם ובחובה הראשונה במעלה של המדינה לספק את צרכיו ולמלא את מחסורו של היחיד; הכרת המדינה בתנועת הפוליטית, החברתית והכלכלית שבטיפוח אוכלוסייתה, פירוק המסגרת של המשפחה המורחבת וצמצום תפקידיה במילוי מחסורו וצרכיו של הפרט...".

בקטע זה מומחש לנו על איזה רקע צמחה מדיניות הרווחה. חשוב לראות כאן את המשפט המודגש (אינו מודגש במקור), כי למדיניות זו משמעויות כלכליות חיוביות עבור המדינה, ולא כפי שמציגים זאת לפעמים, כאילו המדינה משלמת על כך מחיר כלכלי כבד מנשוא.

חשוב לזכור: ככל שחלק גדול יותר באוכלוסייה יכול לצרוך יותר, כך הכלכלה של המדינה מפותחת יותר.

חשוב לנו כי התלמידים יבינו שהמציאות היא תוצאה של מדיניות, שחובה על המדינה לדאוג לרווחת כל האוכלוסייה ושיש לבחון באופן ביקורתי את מה שהם רואים ושומעים בתקשורת.

מושגי יסוד לפעילות זו

עשירון – עשירית מאוכלוסיית השכירים בישראל ובני ביתם. העשירון מס' 1 הוא הנמוך ביותר בהכנסתו, ועשירון מס' 10 הוא הגבוה בהכנסתו. חלוקה לעשירונים היא הדרך להראות את הפערים באוכלוסייה. בכל עשירון מספר שווה של אנשים. מה שמשנתנה הוא השכר הממוצע באותו עשירון.

הכנסה ברוטו – סך הכספים המשולמים לאדם כולל החזרי נסיעות, אש"ל, ולפני הורדת המיסים השונים.

הכנסה נטו – סך הכספים הנכנסים לחשבון הבנק לאחר ניכוי מס בריאות, ביטוח לאומי, מס הכנסה, קרן פנסיה, קרן השתלמות והורדות אחרות.

הכנסה ממוצעת של שכיר – סך כל ההכנסות של כל השכירים בישראל מחולק למספר השכירים.

תשלומי העברה – תשלומים שהממשלה מעבירה ישירות לחשבון הבנק של האזרחים בעבור ילדים (קצבת ילדים), נכות (קצבת נכות) או השלמת הכנסה למי שמשתכר/ת פחות משכר מינימום. שכירים רבים בישראל מקבלים השלמת הכנסה בשל הכנסה נמוכה מידי.

שכר מינימום – חוק אשר נחקק ב-1987 וקבע שעובדים במדינה לא יקבלו פחות מ-45% מהשכר הממוצע במשק. הכוונה היא לשכר המשולב הבסיסי ללא תוספות ותק, אש"ל, נסיעות ודמי הבראה. החל מאפריל 2015 עומד שכר המינימום על **4,650 ש"ח** לחודש למשרה מלאה.

שכר ממוצע – כלל המשכורות במשק (בש"ח) מחולק במספר המשתכרים. בערך 30% מהמשתכרים מרוויחים מעל השכר הממוצע ו-70% מתחתיו. בשנת 2013 עמד השכר הממוצע על **9,030 ש"ח** למשרה מלאה.

שכר חציוני – שכר האמצע בין 50% מהמשתכרים המקבלים פחות ממנו ו-50% שמקבלים יותר ממנו. השכר החציוני בישראל נכון ל-2013 היה **6,578 ש"ח**. לפשט זאת: מסדרים את כל המשתכרים במשק על פי גובה השכר שלהם וחותכים בדיוק באמצע כך שחצי מהאנשים נמצאים מעל קו מסוים וחצי מתחת. השכר שנמצא באמצע הוא החציוני.

מטרות הפעילות

1. בחינת הדימוי והמציאות של המושגים "עני/ה" ו"עשיר/ה".
2. הבנת נתונים מדידים המבטאים פערים כלכליים-חברתיים.
3. הבהרת הקשר בין הנתונים המדידים להתנהגויות ותופעות חברתיות.

הפעלה

שלב א' (כ-25 דקות)

1. כל זוג מקבל דף גדול עם ציור של 2 דמויות ריקות. המשימה היא להרכיב על דמות אחת את האדם העני/ה ועל הדמות השנייה את האדם העשיר.
2. לאחר שהזוגות סיימו את המטלה מציגים כמה מהם את עבודותיהם.
3. המורה מנסה להבהיר עם התלמידים את המציאות:

- האם קיים על פי הבנתם פער בין הדימוי לבין המציאות?
- מה טיבו של הפער הזה (מה בדימוי הוא בגדר סטריאוטיפ, ומה בגדר עובדות)?
- מה חשים התלמידים כלפי הפערים בין עניים לעשירים?
- האם ידוע לתלמידים שסטטיסטית יש ילדים בכתתם שהם עניים? האם ניתן לראות זאת בסממנים חיצוניים כפי שיוצגו הדמויות?
- במה פערים אלו באים לידי ביטוי בדימוי ובמה הם באים לידי ביטוי בחברה בכלל? האם חברה צריכה להתערב בכדי לצמצם את הפערים? איך אפשר לצמצם את הפערים?

תוך כדי השיחה עורכים על הלוח רשימה של ביטויים לפערים:

- רמת דיור
- כלי תחבורה
- מקצוע
- ביגוד
- מכשירי חשמל ביתיים
- צורות בילוי

4. יש להציג בפני התלמידים מספר דוגמאות (לפחות 3) של דמויות פיקטיביות, עליהן כתובים המקצוע שלה, גובה ההכנסה שלה ומספר הילדים שיש לה. על התלמידים לשייך אותה לעשירון המתאים. ניתן לצייר זאת על הלוח כציר, עליו מסומנת גובה ההכנסה, ולהצמיד את הדמות לציר במקום המתאים.

שלב ב' (כ-15 דקות): המחשת המושג עשירון.

1. יש לבקש מעשרה תלמידים להסתדר על פי הגובה. כל תלמיד מייצג עשירון.
2. מושיבים שלושה תלמידים. עתה צריך לסדר את התלמידים מחדש.
3. כעת, יש להחזיר את שלושה התלמידים ולהוסיף עוד עשרה תלמידים או עוד עשרה כיסאות (המייצגים אנשים) ועל התלמידים לסדר את כולם על פי הגובה.
4. כעת ניתן לראות כי בכל עשירון יש אותו מספר אנשים כמו בעשירונים האחרים. לאנשי "העשירון העליון" יש יותר כסף, אך יש שם אותו מספר אנשים כמו בעשירון התחתון. מיקום הפרטים יכול להשתנות אבל הגודל היחסי של כל עשירון הוא תמיד עשרה אחוז.

הערה למורה

אם זמנך קצר, ניתן לדלג על שלב ג' שלהלן.

שלב ג' (כ-15 ד'): ניתוח טבלת חלוקת ההכנסה בישראל

התלמידים מקבלים את טבלת ההכנסה וההוצאה החודשית בישראל (מצ"ב) ולומדים את המושגים הנתונים במסגרת, המופיעה בתחילת מערך זה.

שלב ד' - עבודה עצמית (כ-10 דקות)

כל תלמיד/ה מקבלת/ת את טבלת העשירונים (מצ"ב) ואת דף העבודה לתלמיד/ה (מצ"ב).

שלב ה' - סיכום במליאה (כ-20 דקות)

1. יש לעבור יחד על הדף ולבקש התייחסויות שונות לכל אחת מהשאלות.
2. כדאי לבדוק יחד עם התלמידים/ות את העובדות, בעזרת הטבלה ובעזרת הדמויות הפיקטיביות, שמוצגות על הלוח מהשלב הקודם. כדאי להביא דוגמאות, למשל: לגבי ההבדלים במספר בעלי הדירות בכל אחד מהעשירונים, בהבדלים בין הוצאות הבריאות בכל אחד מהעשירונים (האם העשירים חולים יותר?!), בהבדלים בהוצאות החינוך (האם העשירים טיפשים יותר?!).
3. דיון: כיצד באים לידי הבדלים אלה בחברה בה אנו חיים בתחומים אלה:
  - במוסדות להשכלה גבוהה?
  - בהשתלבות בשוק העבודה לאחר הצבא?
  - בתוחלת החיים?

הערה למורה

חשוב לראות כאן, כי הפגיעה היא לא רק במפרנס/ת עצמו/ה, אלא גם בבני משפחתם. גם אם נצא מנקודת הנחה, שהמפרנס הוא עצלן ופרזיט (מה שהוכח כלא נכון, היות וכאמור, רוב העניים ומקבלי הקצבאות הם א/נשים עובדים) – האם זה אומר, שהבן או הבת שלו לא צריכים לחיות בכבוד?! האם זה אומר, שלבן או לבת שלו צריך להיות פחות סיכוי להצליח באוניברסיטה?!

שלב ה' – פעילות סיכום

1. כל זוג יקבל חזרה את הדמויות שיצר בראשית ההפעלה. משימתו: לכתוב דיאלוג בין שתי הדמויות, אשר יביא לכדי ביטוי את הפער ביניהן, ולא בדרך סטריאוטיפית (כלומר, להמציא סיפור חיים של כל אחד מהם). הדיאלוג יכול להיות סביב מצב, שקשור לדוגמאות, שנתנו לעיל: מפגש באוניברסיטה, מפגש בקופת חולים, מפגש ביום השחרור מצה"ל, וכד'.
2. יש לשאול את התלמידים האם היה צורך לשנות את הדמויות (בצורתן החיצונית) בעקבות כתיבת הדיאלוג.
3. יש לבקש מכמה מהזוגות להציג את הדיאלוג שכתבו.

דף עבודה לתלמיד/ה: "פערים כלכליים: חלוקה לעשירונים"

סמנו את התשובות הנכונות בעיניכם. או ענו תשובה אחרת בקצרה.

1. למה אנשי העשירון התחתון מרוויחים כל כך מעט?

- כי המקצועות בהם הם עובדים אינם חיוניים לקיום.
- כי אין ביקוש לעובדים במקצועות בהם הם עובדים, אך יש היצע רחב.
- כי זה כמה שהם דורשים בעד העבודה שלהם.
- כי לא כוללים בהכנסה החייבת במס את קצבאות הסעד והילדים (בפועל הם מרוויחים יותר, ואז זה משתלם להם).
- כי זה מה שהמדינה קבעה שמגיע להם.
- כי הם מוכשרים פחות ועובדים פחות.

2. למה אנשי העשירון העליון מרוויחים בממוצע כ-33,000 ש"ח לחודש?

- כי הם בעלי המקצועות החיוניים לחברה ולקיום.
- כי הם עובדים במקצועות בהם יש ביקוש גבוה לעובדים, שבעדם מוכנים לשלם הכי הרבה.
- כי יש להם השכלה יותר גבוהה (תואר שני ומעלה).
- כי זה כמה שהם קבעו לעצמם שהם צריכים להרוויח.
- כי הם מוכשרים יותר.
- כי הם חרוצים ועובדים יותר.

3. ההכנסה החודשית הממוצעת בישראל היא 12,345 ש"ח. מה אתם חושבים על זה?

- רוב המשפחות בישראל מרוויחות בין 10,000 ל-15,000 ש"ח
- רוב המשפחות בישראל מרוויחות פחות מ-11,000 ש"ח.
- רוב המשפחות בישראל מרוויחות 14,000 ש"ח או יותר.

4. ההוצאה המשפחתית החודשית הממוצעת בישראל היא 13,966 ש"ח. מה אתם חושבים על זה?

- רוב המשפחות בישראל מסוגלות לעמוד בהוצאות חודשיות של 13,966 ש"ח ללא חובות.
- רוב המשפחות בישראל אינן מסוגלות לעמוד בהוצאות חודשיות של 13,966 ש"ח ללא חובות.
- רוב המשפחות מסוגלות לעמוד בהוצאה חודשית של 13,966 ש"ח אם ההוצאה בראש סדר העדיפויות שלהן.

5. ההוצאה המשפחתית החודשית הממוצעת על מזון היא 2,251 ש"ח. מה אתם חושבים על זה?

- רוב המשפחות בישראל מסוגלות לעמוד בהוצאה של 2,251 ש"ח על מזון.
- רוב המשפחות בישראל אינן מסוגלות לעמוד בהוצאה של 2,251 ש"ח על מזון.
- רוב המשפחות בישראל מסוגלות לעמוד בהוצאה של 2,251 ש"ח על מזון אם הדבר בראש סדר העדיפויות שלהן.

6. ההוצאה המשפחתית החודשית הממוצעת על חינוך, תרבות ובידור היא 1,731 ש"ח.

- רוב המשפחות בישראל מסוגלות לעמוד בהוצאה של 1,731 ש"ח על חינוך, תרבות ובידור.
- רוב המשפחות בישראל אינן מסוגלות לעמוד בהוצאה של 1,731 ש"ח על חינוך, תרבות ובידור.
- רוב המשפחות בישראל מסוגלות לעמוד בהוצאה של 1,731 ש"ח על חינוך, תרבות ובידור אם הדבר בראש סדר העדיפויות שלהן.

טבלת עשירוני הכנסה של שכירים בישראל מעודכן ל-2013.

אחוז ההכנסה של העשירון מכלל ההכנסה בישראל	הכנסה חודשית ממוצעת למשק בית 2013	עשירון
23.0%	32,900	עשירון 10
15.8%	22,382	עשירון 9
12.9%	18,963	עשירון 8
11.2%	16,252	עשירון 7
9.7%	14,120	עשירון 6
8.3%	12,124	עשירון 5
7.0%	10,191	עשירון 4
5.3%	8,148	עשירון 3
4.1%	6,880	עשירון 2
2.7%	4,292	עשירון 1

הערות:

- ההכנסה מחושבת למשק בית כלומר לאחד או לשני מבוגרים ולילדיהם.
- מחושבת רק ההכנסה ממשכורת או רווח מעסק. ללא הכנסות מהון או מהשכרת נכסים או דירה (כלומר, ההכנסות בעשירונים הגבוהים, ובעיקר בעליון, יכולות להיות גבוהות בהרבה).
- מצורפת בקובץ נפרד טבלת עשירוני הכנסה והוצאה מעודכנת ל-2011.